

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭТНОСАЯСИ ЖӘНЕ ЭТНОМӘДЕНИ ПРОЦЕСТЕРІ ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ПРОЦЕССЫ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА ETHNOPOLITICAL AND ETHNO-CULTURAL PROCESSES OF MODERN KAZAKHSTAN

FTAXP: 13.11.27

<https://orcid.org/0009-0008-5961-8004>

Шайхиева Б.Т.

7M03109 - «Этносаясаттану» мамандығының магистранты,

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАТЫС ӨңІРІНДЕГІ ЭТНОСАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

***Автор-корреспондент:** bulbularu@gmail.com

Түйін: Батыс Қазақстан облысының шекара маңындағы аудандары әртүрлі этникалық топтардың жанасуы қоғамда оң да, теріс те динамика тудыруы мүмкін бірегей әлеуметтік-мәдени кеңістік болып табылады. Бұл мақалада этносаралық қатынастарды олардың ерекшеліктері мен тәуекелдерін анықтай отырып, осы тұрғыда талдауға тырысады. Этносаралық қатынастардың формалары, түрлері мен деңгейлері сипатталған, сондай-ақ этносаралық қақтығыс мәселесіне назар аударылған. Бұл қақтығыстың дамуына әсер ететін негізгі факторлар да қарастырылады. Қазақстанның батыс шекаралас аймағында этносаралық қатынастардың даму ерекшеліктерін зерделеудің өзектілігі көрсетілген. Зерттеудің негізгі әдісі Батыс Қазақстан облысының аумағында жүргізілген анкеталық сауалнама болып табылады. Осы мақалада келтірілген тұжырымдар этносаралық өзара іс-қимыл мәселелерімен айналысатын зерттеушілер үшін, сондай-ақ мемлекеттік этносаясатты іске асыруға тартылған басқару органдарының мамандары үшін қызықты болуы мүмкін.

Кілт сөздер: этносаралық қатынастар, әлеуметтік әл-ауқат, полиэтникалық қоғам, Батыс Қазақстан, шекара маңы өңірі, этносаралық қақтығыс, азаматтық қоғам, этносаясат

MPHTI: 13.11.27

<https://orcid.org/0009-0008-5961-8004>

Шайхиева Б.Т.

магистрант специальности 7M03109 - «Этнополитология»,

ЕНУ им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

МЕЖЭТНИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ЗАПАДНОМ РЕГИОНЕ КАЗАХСТАНА

***Автор-корреспондент:** bulbularu@gmail.com

Аннотация: Приграничные районы Западно-Казахстанской области являются уникальным социокультурным пространством, где соприкосновение различных этнических групп может создавать как позитивные, так и негативные динамики в обществе. В данной статье предпринимается попытка проанализировать межэтнические отношения в данном контексте, выявив их особенности и риски. Описаны формы, виды и уровни межэтнических отношений, а также обращено внимание на проблему межэтнического конфликта. Также рассматриваются основные факторы, влияющие на развитие этого конфликта. Показана актуальность изучения особенностей развития межэтнических отношений в Западной приграничной зоне Казахстана. Основным методом исследования является анкетный опрос, проводимый на территории Западно-Казахстанской области. Показана необходимость дальнейшего изучения данной темы. Выводы, приведенные в данной статье, могут быть интересны исследователям, занимающимся вопросами межэтнического взаимодействия, а также специалистам органов управления, задействованным в реализации государственной этнополитики.

Ключевые слова: межэтнические отношения, социальное благополучие, полиэтническое общество, Западный Казахстан, приграничный регион, межэтнический конфликт, гражданское общество, этнополитика

IRSTI: 13.11.27

<https://orcid.org/0009-0008-5961-8004>

Shaikhiyeva B.T.

master's student, specialty 7M03109 – «Ethnopolitical Science»,
L.N.Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan

INTERETHNIC RELATIONS IN THE WESTERN REGION OF KAZAKHSTAN

***Corresponding author:** bulbularu@gmail.com

Abstract: The border areas of the West Kazakhstan region are a unique socio-cultural space where the contact of different ethnic groups can create both positive and negative dynamics in society. This article attempts to analyze interethnic relations in this context, identifying their features and risks. The forms, types and levels of interethnic relations are described, and attention is also drawn to the problem of interethnic conflict. The main factors influencing the development of this conflict are also discussed. The relevance of studying the features of the development of interethnic relations in the Western border zone of Kazakhstan is shown. The main research method is a questionnaire survey conducted in the West Kazakhstan region. The need for further study of this topic is shown. The conclusions presented in this article may be of interest to researchers dealing with issues of interethnic interaction, as well as specialists of government bodies involved in the implementation of state ethnopolitics.

Key words: interethnic relations, social well-being, multiethnic society, Western Kazakhstan, border region, interethnic conflict, civil society, ethnopolitics

Кіріспе

Этносаралық қатынастар әлеуметтік, мәдени, экономикалық және саяси факторларға байланысты күрделі және көп қырлы үрдісті білдіреді. Шекара маңындағы аудандарда бұл қатынастар шекаралардың жақындығына және көрші мемлекеттердің ықпалына байланысты өзіндік ерекшеліктері бар [1,141].

Шекаралас аймақтарда әртүрлі мәдени және діни дәстүрлері бар бірнеше этностардың өкілдері тұрады. Этностардың бұл әртүрлілігі аймақтың тұрақты дамуының артықшылығы ғана емес, сонымен бірге шиеленіс көзі болуы мүмкін. Әр түрлі этностардың болуы мәдениетаралық алмасу мен өзара түсіністікке ықпал етеді.

Экономикалық жағдай шекаралас аймақтардағы этносаралық қатынастарға да әсер етеді. Егер шекаралас аймақ кедей және дамымаған болса, халық ресурстар мен жұмыс орындары үшін бәсекелестікке тап болуы мүмкін. Бұл этникалық топтар арасындағы қақтығыстар мен шиеленістерге әкелуі мүмкін [2,13-17].

Сонымен қатар, экономикалық ынтымақтастық пен бірлескен инвестициялар шекаралас аймақтардағы этносаралық қатынастарды нығайтуға ықпал етеді. Туризм мен мәдени алмасуды дамыту өзара түсіністік деңгейін арттыруға және мәдениетаралық диалогты, сондай-ақ билік пен азаматтық қоғам институттары арасындағы диалогты дамытуға ықпал етеді.

Осылайша, шекаралас аймақтардағы этносаралық қатынастардың шекаралардың жақындығына және шекаралас аумақтардағы этностардың өзара іс-қимылына байланысты өзіндік ерекшеліктері бар. Ынтымақтастық пен толеранттылықты нығайтуға күш салу қажет, бұл шиеленісті төмендетуге және өзара түсіністік деңгейін арттыруға ықпал етеді [3, 26-29].

Еуразияның орталық бөлігінде, Қазақстанның солтүстік-батысында орналасқан Қазақстанның батыс өңірі Ресейдің бес облысымен шектеседі. Аймақтағы қақтығыстық

әлеуетті ескере отырып, этносаралық қатынастар саласын зерттеу және мемлекетаралық өзара іс-қимыл моделін әзірлеу өзекті болып отыр [4, 25-29] .

Зерттеу әдістері

Қазақстанның батыс өңірінде этносаралық өзара іс-қимылдың жай-күйі мен даму ерекшеліктерін зерделеу үшін автор жасаған сауалнама негізінде әлеуметтік сауал жүргізілді. Сауалнамада берілген тақырып бойынша 25 сұрақ және респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары бойынша 6 сұрақ қамтылды. Сауалнама сұрақтары күрделі ғылыми терминдер мен ұғымдарды барынша аз пайдалана отырып, орташа деңгейде тұжырымдалды.

Жүргізілген әлеуметтанулық сауал материалдарын зерттеу тобы компьютерде «SPSS» арнайы бағдарламасын пайдалана отырып өңделді. Сауалнамаға қатысушылардың жалпы саны 672 респондентті құрады. Олардың ішінде 46,8% ер және 53,2% әйел адамдар. Жас құрылымына келетін болсақ, 15-29 жас аралығындағы респонденттердің 49,3%, 30-44 жас аралығындағы 35,5% және 45-60 жас аралығындағы 15,2% кірді.

Сауалнамаға қатысқандардың этникалық құрамы негізінен қазақтар (86,5%) және орыстар (11,6%), басқа ұлттар (1,9%). Олардың пікірлері объективті және құнды, өйткені олар аймақтың ерекшеліктерімен жақсы таныс және ұлттық-діни менталитеттің тасымалдаушысы болып табылады.

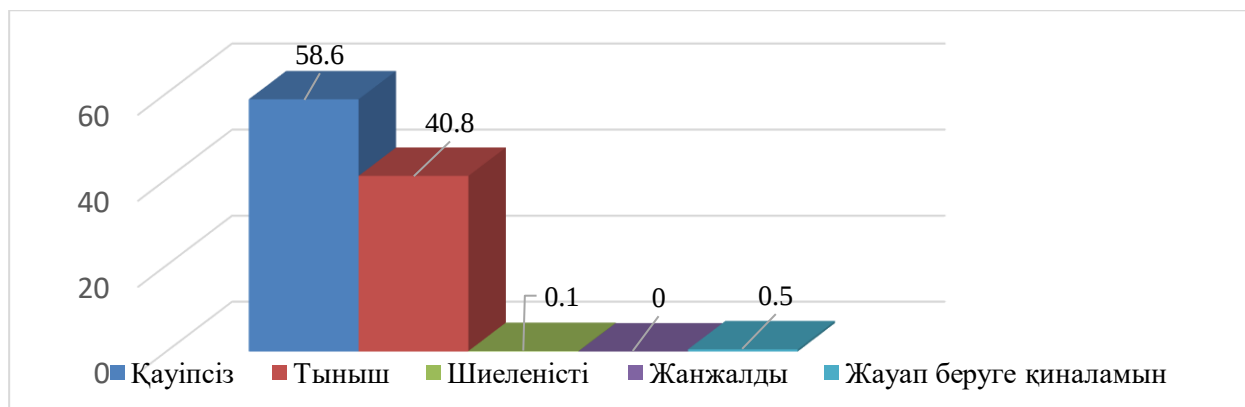
Нәтижелер мен талқылау

Этносаралық қатынастар күрделі және серпінді сипаттағы әлеуметтік категорияны білдіреді. Этникалық өзара іс-қимыл саласы этносаралық қатынастардың сипатын сыртқы және ішкі субъектілермен, сондай-ақ саяси және идеологиялық манипуляциялармен құру мүмкіндігімен байланысты қақтығыстың жасырын әлеуетін қамтиды.

Әлеуметтік бейбітшілік пен бірлікті сақтау этносаралық шиеленіс қатерлерін уақытылы тану және алдын алу арқылы ғана мүмкін болады. Бұл осындай шиеленістің бастаулары мен себептерін түсінуді, сондай-ақ барлық азаматтардың тең және толыққанды дамуына жағдай жасауды талап етеді.

Батыс Қазақстанда ұлтаралық қатынастарға жалпы тұрғындар жоғары баға береді. Халықтың 99,4% - ы қауіпсіздік пен тыныштықты сезінеді. Сауалнама деректеріне сәйкес, Батыс Қазақстан өңіріндегі халық арасындағы жанжалды көңіл-күй небәрі 0,1% - құрайды.

Кесте - 1. Сіз өзіңіздің аймағыңыздағы әртүрлі этностар арасындағы қарым-қатынасты қалай бағалайсыз?

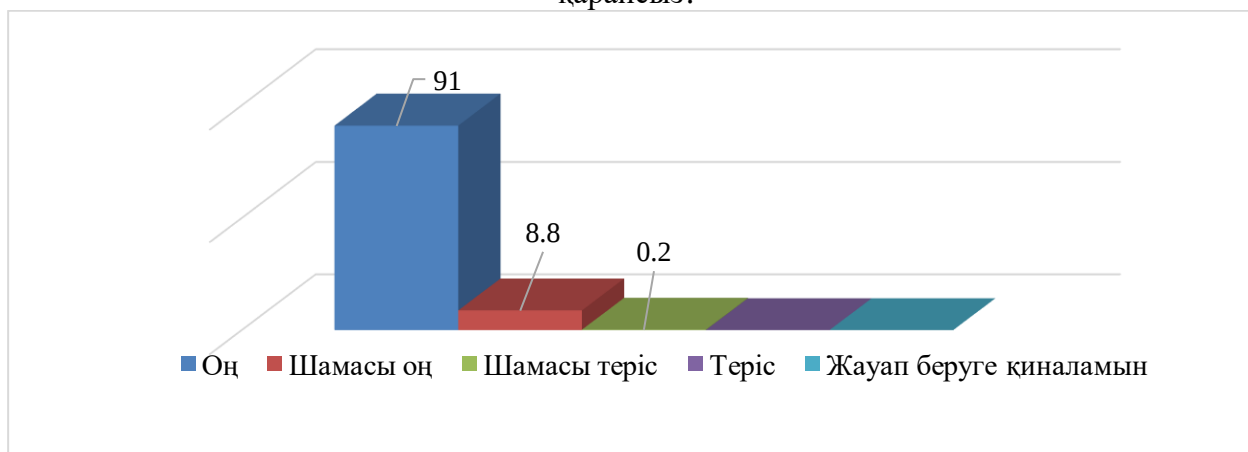
Батыс Қазақстан облысының аумағында түрлі этникалық топтардың өкілдері тұрады. Алайда халықтың басым бөлігін қазақтар құрайды. 2021 жылғы халық санағы

бойынша Батыс Қазақстан облысының халық саны шамамен 650 000 адамды құрайды. Облыс халқының құрамында мынадай этникалық топтар және олардың жалпы санындағы үлестері: қазақтар-86,8%, орыстар - 6,2%, украиндар - 2,7%, татарлар - 1,2%, өзбектер - 1,1%, башқұрттар - 0,5%, басқалары - 1,5%.

Осылайша, қазақтар Батыс Қазақстан облысы халқының негізгі бөлігін құрайды. Орыстар мен украиндармен бірге олар жалпы халықтың 95% - дан астамын құрайды. Басқа ұлттар облыста шағын топтарда ұсынылған.

Егер біз халықтың басқа ұлт өкілдеріне деген көзқарасын қарастыратын болсақ, оның негізінен оң және төзімді екенін атап өткен жөн. Батыс Қазақстан тұрғындарының шамамен 91,0% - ы басқа ұлт өкілдеріне деген төзімділігін жоғары бағалайды, ал 9,0% - ы бейтарап немесе толерантты көзқарасқа ие.

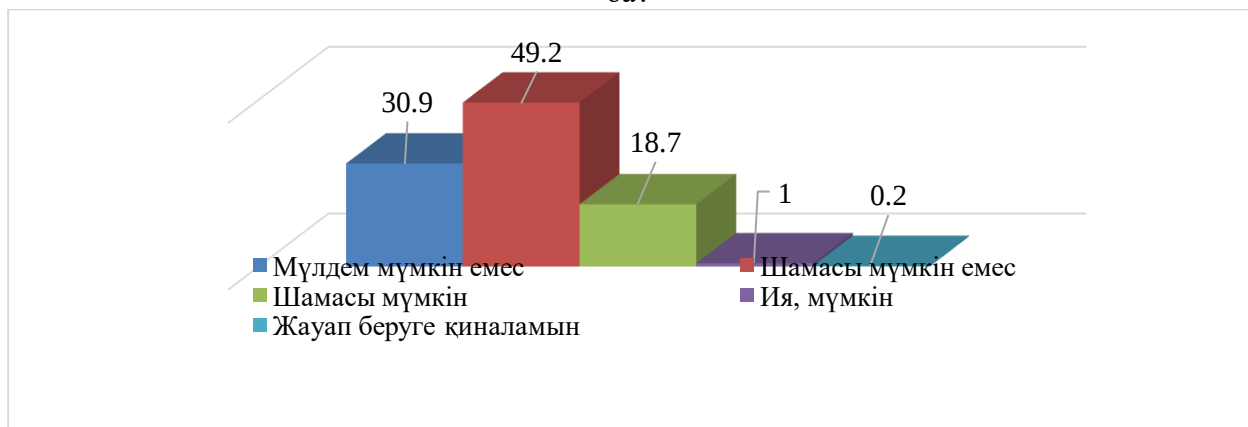
Кесте – 2. Сізқалаңыздағы (кентте, ауылда) тұратын басқа этностардың өкілдеріне қалай қарайсыз?

Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, батыс қазақстандықтардың басқа ұлт өкілдеріне қатысты төзімділік деңгейі жоғары. Этносаралық қақтығыс-бұл инициация, көтерілу, басқарылатын қызмет көрсету және рефлексивті реттеу сияқты белгілі бір кезеңдерден өтетін динамикалық құбылыс [5,6].

Сауалнамаға қатысқандардың көпшілігі (80,0%) ұлтаралық қақтығыстардың пайда болуы мүмкін емес деп санайды. Мұндай мүмкіндікке сенімді респонденттердің тек 1,0%.

Кесте – 3. Сіздің тұрғылықты жеріңізде этникалық қақтығыс болуы мүмкін деп ойлайсыз ба?

Осылайша, облыс аумағындағы этносаралық қақтығыстардың ықтималдығы шамалы, бұл жергілікті атқарушы билік органдары мен қоғамдық ұйымдардың

этносаралық қатынастар саласындағы жанжалды жағдайлардың алдын алу жөніндегі тиімді жұмысын көрсетеді.

Елдің этносферасы этникалық өзін-өзі танудың және тіл, әдет-ғұрып және дәстүр сияқты этникалық бастауларға қызығушылықтың қарқынды өсу процестерімен сипатталады. Қазақстанның ішкі саясатында этносаралық келісімді нығайту және өркениетті консенсусқа қол жеткізу мәселелері ерекше орын алады. Қазақстан қазіргі заманның аса маңызды сын - тегеуріндерінің бірі-этносаралық тұрақтылықты сақтау, қоғамды шоғырландыру және оның аумағында тұратын халықтар мен этностарды бөлетін идеялар негізінде жанжалдардың алдын алуға лайықты жауап бере алды.

Әлеуметтік сауал деректеріне сәйкес респонденттердің басым көпшілігі (71,4%) өздерін қазақстандықтар, яғни Қазақстанның біртұтас халқының өкілдері деп санайды және өңірдегі қоғамдық келісім мен жалпыұлттық бірлікті нығайту жөніндегі мемлекеттік органдар мен қоғамдық институттардың қызметін оң бағалайды.

Сондай-ақ, сауалнамаға қатысқандардың басым көпшілігі (94,8%) Қазақстандағы этносаралық келісімді сақтау жөніндегі мемлекеттік саясатты қолдайды.

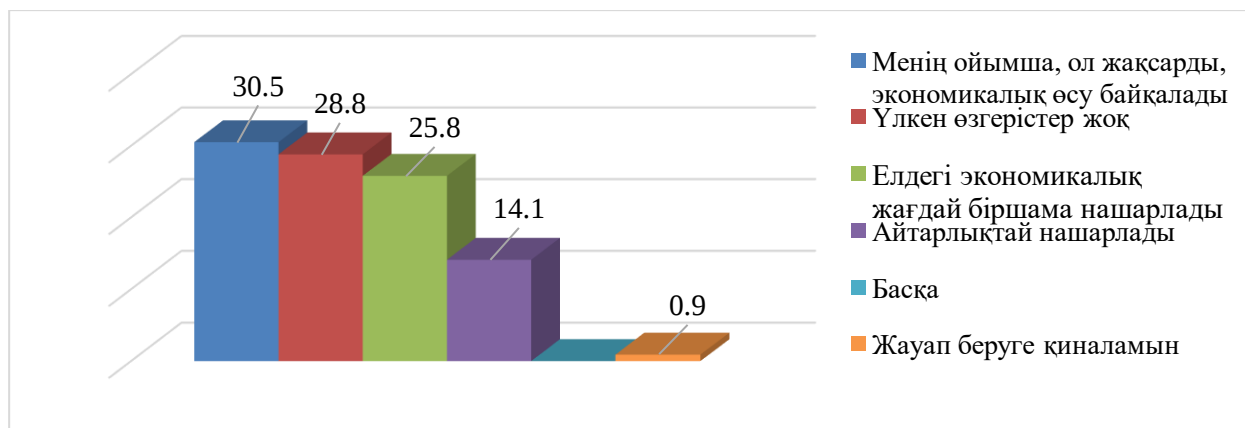
Әлемдік геосаясат, көші-қон, жаһандану және халықаралық қақтығыстар Қазақстанның батыс өңіріндегі этносаралық қатынастарға әсер ету әлеуетіне ие. Сонымен қатар, жаһандану және өсіп келе жатқан трансшекаралық мүдделер әртүрлі этникалық топтар арасында ресурстар үшін бәсекелестік тудыруы мүмкін.

Әлеуметтанулық сауал деректеріне сәйкес, Батыс Қазақстан облысы болып табылатын шекаралас өңірдің халқы көрші елде болып жатқан ең маңызды оқиғалар, ішінара жұмылдыру (41,2%) және Украинамен әскери қақтығыс (31,5%) деп санайды. Көрші елдегі ішінара жұмылдыру Қазақстанның шекаралас өңірлеріндегі қоғамдық-саяси процестерге көбірек әсер етеді деп болжауға болады.

Әлеуметтік-экономикалық жағдай, этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясат, мәдени және тарихи дәстүрлер, дін, Білім және медиа сияқты ішкі факторлар Қазақстанның батыс өңірінде этносаралық қатынастарды қалыптастыру мен дамытуда маңызды рөл атқарады.

Сауалнама деректеріне сәйкес, Батыс Қазақстан облысындағы әлеуметтік-экономикалық жағдай негізінен оң бағаланады. Аймақтағы экономикалық жағдай жақсарып, экономикалық өсім байқалды (30,5%). Аймақ тұрғындары жақсы өмір сүреді (28,8%) және қанағаттанарлық, олардың өмірін жақсарту үшін қажет нәрсенің бәрі бар. Алайда, тұрғындардың бір бөлігі (25,7%) аймақтағы экономикалық жағдай аздап нашарлады деп санайды, бұл бүкіл ел бойынша азық-түлік пен қажетті тауарлар бағасының соңғы өсуіне байланысты болуы мүмкін.

Кесте – 4. Соңғы жылдағы аймақтың экономикалық жағдайын қалай бағалайсыз?

Осылайша, ішкі және сыртқы факторлар Қазақстанның батыс өңіріндегі этносаралық қатынастарға әсер етуі мүмкін.

Батыс Қазақстандағы этносаралық қатынастарды нығайтуда әлеуметтік әл-ауқат пен мәдениетаралық қарым-қатынас маңызды рөл атқарады. Алайда, қазіргі уақытта бұл проблемалар аймақтағы этносаралық қатынастардың дамуына қауіп төндіруі мүмкін.

Егер адамдар өз өмірлерінен қанағат сезінбесе, басқалармен пайдалы қарым-қатынасты сезінбесе және олар үшін жеткілікті маңызды әлеуметтік қолдау алмаса, әлеуметтік әл-ауқат проблемалары туындауы мүмкін. Батыс Қазақстан жағдайында бұл экономикалық дамудың төмен деңгейіне, әлеуметтік қызметтердің жеткіліксіз қолжетімділігіне, сондай-ақ этникалық, діни және мәдени қайшылықтарға байланысты болуы мүмкін.

Облыс респонденттерінің сауалнамасының нәтижелері халықтың әлеуметтік оптимизмінің көрсеткіштері өте жақсы деңгейде екенін көрсетеді. Облыс халқының көпшілігі (тиісінше 81,3% және 73,3%) олардың өміріне толық қанағаттанған.

Қоғамдық пікірді зерттеу деректеріне сәйкес, Қазақстанның батыс өңірінің халқы азық-түлік, тауарлар мен қызметтерге бағаның өсуі (24,7%), сондай-ақ жұмыссыздықтың өсуі (16,6%) және қарапайым адамдар арасында құқықтық әлсіздік (нигилизм) сезімі (9,5%) дабыл қағуда. Мұның бәрі өңір халқы арасында этносаралық қақтығыстардың туындауына ықпал етуі мүмкін (0,3%).

Қорытынды

Жоғарыда атап өтілген ерекшеліктерге қарамастан, Батыс Қазақстандағы этносаралық қатынастарды тұтастай алғанда өзара құрмет пен толеранттылық көріністерімен бейбіт және достық деп сипаттауға болады. Алайда, кез-келген Полиэтникалық қоғам сияқты, кейде кішігірім, тұрмыстық әлеуметтік қақтығыстар туындайды. Алдын алу шаралары олардың қалыпқа келуіне ықпал етеді. Бұл ретте этномәдени бірлестіктер, аналар, ақсақалдар кеңестері және қоғамдық медиаторлар сияқты азаматтық қоғам институттары үлкен рөл атқарады.

Қазақстанның батыс өңірі-халықтың басым бөлігін қазақтар, сондай-ақ орыстар, украиндар, татарлар, өзбектер, башқұрттар және басқа да этникалық топтар құрайтын полиэтникалық аймақ. Батыс Қазақстан облысындағы этносаралық өзара іс-қимыл саласындағы ахуал тұтастай алғанда тұрақты, қолайлы және жанжалсыз сипатқа ие.

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, көршілес елдегі ішінара жұмылдыру Қазақстанның шекаралас аймақтарындағы қоғамдық-саяси процестерге көбірек әсер етеді деген қорытынды жасауға болады. Сондықтан жергілікті билік Ресейдің жас азаматтарын шекаралас аймақтарға көшірудің жағымсыз әлеуметтік-экономикалық салдарын азайту үшін нақты шаралар қабылдауы керек.

Көші-қон, жаһандану, босқындар, атышулы халықаралық қақтығыстар және трансшекаралық проблемалар сияқты сыртқы факторлар Қазақстанның батыс өңіріндегі этносаралық қатынастарға әсер етуі мүмкін. Мысалы, босқындардың немесе мигранттардың үлкен ағыны қоғамда наразылық пен әртүрлі этникалық топтар арасындағы қақтығыстарды тудыруы мүмкін. Жоғарыда айтылғандардың барлығы болашақта осы мәселені егжей-тегжейлі зерттеудің өзектілігі мен қажеттілігін көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Джамалиева Ғ.Ж., Ахметова И.А. Қазақстандағы этносаралық қатынастардың әлеуметтік жұмыстағы теориялық негіздері. Монография. Қарағанды: Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, 2020. 141 б.

2. Казиев К.К. Проблемы межэтнических отношений в приграничных районах Западного Казахстана. // Вестник Казахского государственного университета им. Аль-Фараби. Алматы, 2010. №4 (62). С. 13-17.

3. Шәукенова З.К. Монография: Этностардың әлеуметтік өзара әрекеттестігі: Қазақстан Республикасындағы этносаралық қатынастардың мониторингі. Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2013. 26-29 б.

4. Уркибаева Ж.А. Межнациональный диалог на Западе Казахстана: проблемы и перспективы. // Вестник Западно-Казахстанского государственного университета им. М. Утемисова. Уральск, 2012. №2. С. 25-29.

5. Sandole D.J.D. Paradigms, Theories, and Metaphors in Conflict and Conflict Resolution: Coherence or Confusion? // Conflict Resolution Theory and Practice: Integration and Application / Ed. by D. J. D. Sandole, H. van der Merwe. Manchester; New York, 1993. R. 6.

Referens list:

1. Dzhamalieva G.Zh., Akhmetova I.A. Kazakhstani ethnosaralyk katynastardyn aleumettik zhumystagy theoryly negzderi. Monograph. Karaganda: E.A. Boketov atyndagy of Karaganda Memlekettic University, 2020. 141 b.

2. Kaziev K.K. Problems of interethnic relations in the border areas of Western Kazakhstan. // Bulletin of the Kazakh State University named after. Al-Farabi. Almaty, 2010. No. 4 (62). pp. 13-17.

3. Shukenova Z.K. Monograph: Ethnostardyn aleumettik ozara әrekettestigi: Kazakhstan Republicsyndagy ethnosaralyk katynastardyn monitoring. Almaty: ҚР БҒМ ҒК Philosophy, sayasattanu zhane dintana institutes, 2013. 26-29 b.

4. Urkibaeva Zh.A. Interethnic dialogue in the West of Kazakhstan: problems and prospects. // Bulletin of West Kazakhstan State University named after. M. Utemisova. Uralsk, 2012. No. 2. pp. 25-29.

5. Sandole D.J.D. Paradigms, Theories, and Metaphors in Conflict and Conflict Resolution: Coherence or Confusion? // Conflict Resolution Theory and Practice: Integration and Application / Ed. by D. J. D. Sandole, H. van der Merwe. Manchester; New York, 1993. R. 6.

жауапты автор туралы мәлімет (толық аты жөні, жұмыс орны, телефон, электрондық поштасы) Шайхиева Бұлбұлару Тұрарқызы - 7М03109 - «Этносаясаттану» мамандығының магистранты, «Саясаттану» кафедрасы. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан. bulbularu@gmail.com; 87719118477